

KINGA WOŹNIAKOWSKA (JANUSIAK)
Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna we Wrocławiu
ORCID: [0000-0002-5149-9601](https://orcid.org/0000-0002-5149-9601)

PRZEKSZTAŁCENIA INFRASTRUKTURY UZDROWISK SUDECKICH W LATACH 1945–1966

TRANSFORMATIONS OF THE INFRASTRUCTURE OF HEALTH RESORTS IN THE SUDETES (1945–1966)

ABSTRACT: The subject of the article are postwar transformations of architecture and space of health resorts in Sudetes (Sudety Mountains) taken over by Polish authorities in 1945. Particular emphasis was put on studying the process of using the developed infrastructure of local health resorts, which has left a considerable mark on shaping the entire postwar health resort services.

KEYWORDS: health resorts, Lower Silesia, Polish People's Republic (PRL), infrastructure, architecture

Dolny Śląsk należał przed 1945 r. do lepiej zagospodarowanych pod względem turystycznym i uzdrowiskowym regionów Niemiec. W samych Sudetach i na przedgórzu wyróżniano 227 miejscowości uznanych za recepcyjne¹. Określenie liczby samych uzdrowisk utrudnia fakt, że ich status nie został w ówczesnych Niemczech ostatecznie sprecyzowany. Autorzy *Bäder-Almanach* z 1933 r. uwzględnili w zestawieniu europejskich zdrojowisk i kurortów 42 miejscowości dolnośląskie². Oprócz renomowanych ośrodków, takich jak Cieplice-Zdrój, Świeradów-Zdrój,

---

¹ Krzysztof R. Mazurski, *Rozwój i przemiany funkcji turystyczno-rekreacyjnych i uzdrowiskowych Dolnego Śląska po 1945 r.*, [w:] *Przemiany ludnościowo-osadnicze i społeczno-gospodarcze na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*, red. Jan Łoboda, Wrocław 1994 (Acta Universitatis Wratislaviensis, No 1591, Studia Geograficzne 61), s. 199.

² *Bäder-Almanach: Mittheilungen der Bäder, Luftkurorte und Heilanstalten in Deutschland, Oesterreich, der Schweiz und den angrenzenden Gebieten für Aerzte und Heilbedürftige*, Berlin 1933, s. 37–54.

Szczawno-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Polanica-Zdrój i Łądek-Zdrój, funkcjonowały również pomniejszych kurorty i stacje klimatyczne, w których działały pojedyncze sanatoria. Generalnie należy jednak uznać, że państwu polskiemu przypadł po II wojnie światowej bogaty i zróżnicowany zespół uzdrowisk dolnośląskich, które dysponowały rozbudowaną infrastrukturą³. Składały się na nią obiekty i urządzenia niezbędne do przeprowadzenia kuracji oraz prawidłowego wykorzystania naturalnych czynników leczniczych. Można przy tym wyróżnić zaplecze kuracyjne, ściśle związane z procesem leczniczym, oraz usługowo-rozrywkowe⁴. Do tego pierwszego typu zaliczano po 1945 r.: sanatoria, zakłady przyrodolecznicze, poradnie uzdrowskowe⁵, hale spacerowe, pijalnie wód mineralnych, baseny, zakłady do mechanoterapii, jak też rozlewnie wód⁶. Natomiast na infrastrukturę usługowo-rozrywkową składały się m.in. hotele, restauracje, kawiarnie, biblioteki, sklepy, muszle koncertowe i teatry⁷.

W niemieckich uzdrowiskach łączono funkcje lecznicze i wypoczynkowe. Zakładano w nich parki, rozbudowywano kompleksy rozrywkowe i rekreacyjne, dzielnice mieszkalne, podnoszono higienę oraz stale modernizowano zakłady lecznicze, dostosowując je do wymogów nowoczesnej medycyny. Charakterystyczne było poszanowanie tradycji, dbałość o architekturę i ochrona krajobrazu⁸. Na uniwersalny model przestrzenny zdrojowisk składały się: uzdrowskowe centra, parki zdrojowe, dzielnice willowo-pensjonatowe oraz otulina leśna⁹. Powojenną, socjalistyczną służbę zdrowia budowano w uzdrowiskach sudeckich na ukształtowanej już bazie, ale wedle zmienionych założeń i rozwiązań. Decydowały o tym m.in. przemiany gospodarczo-polityczne wprowadzane przez komunistów, propagandowa

---

³ W województwie wrocławskim znajdowało się najwięcej przedsiębiorstw uzdrowskowych w Polsce, za: Jan Leski, *Wyniki ekonomicznej działalności przedsiębiorstw uzdrowskowych w 1957 r.*, „Wiadomości Uzdrówkowe”, 1958, 2, s. 39.

⁴ Grażyna Balińska (*Uzdrowska dolnośląskie. Problemy rozwoju i ochrony wartości kulturowych do II wojny światowej*, Wrocław 1991, s. 9–10) dokonała podziału architektury uzdrówkowej ze względu na funkcję na budowle kuracyjne, rozrykowo-towarzystwie oraz usługowe.

⁵ Poradnie uzdrówkowe nazywano również przychodniami uzdrówkowymi. Były przeznaczone dla pacjentów leczących się ambulatoryjnie.

⁶ *Uzdrowska polskie. Informator*, Warszawa 1973, s. 23–25.

⁷ W grupie budowli rozrykowo-towarzystwie Grażyna Balińska (*Uzdrowska*, s. 9–10) ujęła domy zdrojowe (niem. *Kurhaus*), które jako takie po 1945 r. nie funkcjonowały. Zostały przekształcone na sanatoria, dlatego nie zostały zakwalifikowane do tej grupy. Budowle usługowe miały tworzyć także rozlewnie wód.

⁸ O rozwoju przestrzennym uzdrówisk dolnośląskich od końca XVIII w. zob.: Balińska, *Uzdrowska*, s. 148, 149, 154, 163.

⁹ *Ibidem*, s. 209.

atmosfera „powrotu do Macierzy” sprzężona z akcją „odniemczania”. Niebagatelne znaczenie miała zmiana profilu kuracjuszy, których w porównaniu z okresem przedwojennym wyróżniał niższy status społeczny, odmienny sposób zachowania i spędzania wolnego czasu.

Po II wojnie światowej infrastruktura uzdrowiskowa uległa znacznym przeobrażeniom. Zmiany, jakim poddano powojenną służbę zdrowia, oddziaływały również na przestrzeń kurortów. Z problemem tym związane były ściśle: upaństwowienie uzdrowisk, uzależnienie ich działania od narzucanych odgórnie planów i centralnie sterowanej gospodarki, zlikwidowanie wolnorynkowej konkurencji. Szczególne znaczenie miało wprowadzanie nowych funkcji do miejscowości uzdrowiskowych, przez co lecznictwo traciło w nich dominującą pozycję. Jednocześnie należy podkreślić, że w latach 1945–1948 (czyli przed całkowitym włączeniem uzdrowisk do społecznej służby zdrowia¹⁰) sytuacja w tych ośrodkach była determinowana niestabilnymi warunkami w całym regionie i powojennym chaosem. Już wtedy można zauważyć pierwsze symptomy, które przyczyniły się do nieodwracalnych zmian w przestrzeni uzdrowisk. Pod koniec lat 40. XX w. problemy się nasiliły, a postępująca stale dekapitalizacja ponemieckiego majątku stała się faktem.

Już w trakcie wojny obiekty sanatoryjne zmieniały swoją funkcję, głównie przez adaptację na mieszkania dla osób ewakuowanych z terenów zagrożonych alianckimi bombardowaniami i uchodzącymi przed frontem. Od 1943 r. na Dolny Śląsk przesiedlano ludność z zachodnich i środkowych Niemiec. Następnie, od stycznia 1945 r. do sudeckich kurortów wyjeżdżali również Dolnoślązacy, którzy byli zmuszeni opuścić domy zagrożone ofensywą Armii Czerwonej. Ewakuowani zajmowali wolne pomieszczenia sudeckich uzdrowisk, zakładano w nich także lazarety. Nie inwestowano, nie konserwowano urządzeń leczniczych. Jakkolwiek kurorty podczas działań zbrojnych z 1945 r. nie zostały w zasadzie zniszczone, sposób ich użytkowania w czasie wojny miał jednak wpływ na ich stan techniczny.

Po 1945 r. proces przekształceń nasilił się. W ramach zorganizowanej akcji osadniczej nie uwzględniano specyfiki uzdrowisk. Dawne hotele, gospody, pensjonaty zamieniano na mieszkania. Miało to wymierne skutki: dla rosnącej rzeszy

---

¹⁰ Od 1948 r. stopniowo likwidowano wielosektorowy system opieki leczniczej; ujednotwiono go i zcentralizowano. Kluczowe zmiany nastąpiły na przełomie lat 40. i 50. XX w. Szerszy program został zapoczątkowany ustawą z 1948 r. o zakładach społecznych służby zdrowia i planowej gospodarce w służbie zdrowia

kuracjuszy brakowało miejsc, ponieważ budynki były użytkowane niezgodnie z ich pierwotnym przeznaczeniem. Uzdrowiska przekształcano w ośrodki przemysłowe lub wczasowiska. W kurortach wznoszono nowe fabryki, osiedla i szkoły. W porównaniu z okresem przedwojennym we wszystkich zdrojowiskach wzrosła liczba stałych mieszkańców, którzy w większości nie byli związani zawodowo z lecznictwem uzdrowskim. Tak było m.in. w Polanicy-Zdroju, skąd dojeżdżano do pracy do pobliskiego Kłodzka. W Dusznikach-Zdroju rozbudowywano Dolnośląskie Zakłady Elektrotechniki Motoryzacyjnej, a w Kudowie-Zdroju – Zakłady Przemysłu Bawełnianego¹¹. Katastrofalne skutki dla środowiska i uzdrowiska w Cieplicach-Zdroju miała działalność Celwiskozy wytwarzającej włókna sztuczne. Rozrost Turosszowskiego Zagłębia Węgla Brunatnego przesądził o upadku uzdrowiska w Opolnie-Zdroju. Wraz ze wzrostem liczby stałych mieszkańców oraz rozwijaniem funkcji przemysłowej postępowała urbanizacja uzdrowsk.

Kluczowy dla przekształceń był także powojenny chaos, który sprzyjał powojennemu, nieplanowemu zajmowaniu uzdrowskich nieruchomości przez różne instytucje niezwiązane statutowo z lecznictwem uzdrowskim. W rezultacie zmieniano przeznaczenie części obiektów, czy też pozostawiano je niewykorzystane. Opuszczone, niezagospodarowane nieruchomości stopniowo były rozkradane i niszczone, często przez szabrowników. Było to zjawisko charakterystyczne na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Wyposażenie wywożono, zanim obiekty znalazły nowego administratora. Istotną rolę odegrała wzmożona aktywność Funduszu Wczasów Pracowniczych i przekształcanie sanatoriów w domy wczasowe. Ewolucja infrastruktury w kierunku funkcji wypoczynkowej szczególnie widoczna była w Jedlinie-Zdroju. Nie sposób przeoczyć wpływu Armii Radzieckiej, która zdominowała zakłady lecznicze w Łądku-Zdroju. Konsekwencje tego zjawiska były niebagatelne. W latach 50. XX w. dyrekcja tamtejszego uzdrowska musiała się zmierzyć z zadaniem ponownego zagospodarowania obiektów opuszczonych przez wojsko. Zakres niezbędnych prac był bardzo duży. Interwencji wymagały m.in. zakłady „Wojciech”, „Jerzy”, „Stary Jerzy”, borowinowy, ematorium radonowe, w tym kotły parowe i ujęcia źródeł. Konieczne były remonty dachów, rynien, instalacji, naprawy elewacji i prace malarskie¹². Niektóre obiekty,

¹¹ Andrzej Koźmiński, *Duszniki-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Polanica-Zdrój, Zieleniec i okolice*, Warszawa 1973, s. 42, 106.

¹² Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Centralny Zarząd Uzdrowsk (dalej: CZU), sygn. 2/8, Wykaz potrzeb remontowych w obiektach zajmowanych po Sanatorium Radzieckim, Wyciąg z planów remontów średnich na 1954 r., Plan prac z zakresu inwestycji, kapitałnych, bieżących i średnich

jak zakład przyrodolecznicy „Stary Jerzy”, znajdowały się w ruinie. Większość urządzeń była nieczynna¹³. W kolejnych latach, już po przejęciu obiektów przez polską administrację, ich stan systematycznie się zresztą pogarszał. W 1959 r. miał on nawet zagrażać zdrowiu i życiu kuracjuszy. Zakres prac niezbędnych do przywrócenia zakładom ich dawnej świetności był znaczny. Sprawozdania z końca lat 50. XX w. znakomicie obrazują zakres problemu, z którym dyrekcja uzdrowiska nie mogła sobie poradzić. Pisano w nich: „Charakterystycznym objawem niezdolności użytkowej zakładu borowinowego [w zakładzie przyrodolecznicy »Wojciech«] są fakty w postaci odpadających tynków i różnego rodzaju zacieków na głowy kuracjuszy [...], obecnie czynna jest tylko jedna strona kąpieli borowinowych, natomiast strona druga, męska, posiadająca 13 kabin borowinowych od lat jest nieczynna i do dnia dzisiejszego nie robi się żadnych remontów co też doprowadza do gorszego zniszczenia”¹⁴.

Nie bez wpływu na stan uzdrowisk miał również brak zrozumienia i współpracy między przedsiębiorstwami uzdrowiskowymi, komisjami uzdrowiskowymi a radami narodowymi. Miejscowe władze często bagatelizowały potrzeby kurortów, nie doceniały ich potencjału. Na skutek braku odpowiednich aktów prawnych, dostosowanych do panującej sytuacji politycznej, komisje uzdrowiskowe nie mogły wykonywać swoich ustawowych zadań, co uniemożliwiało m.in. sprawowanie kontroli nad zagospodarowaniem przestrzennym uzdrowiska. Niejasny podział kompetencji między wymienionymi instytucjami skutkowało m.in. brakiem konserwacji wodociągów i kanalizacji¹⁵. Parki zdrojowe znalazły się pod administracją komisji uzdrowiskowych, pierwotnie związanych ściśle z lokalnymi władzami, a nie przedsiębiorstwami uzdrowiskowymi. Przywołane okoliczności doprowadziły do ograniczenia przestrzeni ściśle związanej z działalnością leczniczą. Chaos w zarządzaniu obiektami wpływał na chaos w przestrzeni.

---

remontów i konserwacji, 1954 r. Łądek-Zdrój; Archiwum Państwowe we Wrocławiu oddział w Kamieńcu Żąbkowickim (dalej: APKZ), „Uzdrowisko Łądek” w Łądku-Zdroju (dalej: Uzdrowisko Łądek), sygn. 94, Założenia do 5-letniego planu potrzeb w rozwoju PP „Uzdrowisko Łądek” na lata 1956–1960.

¹³ Wojciech Ciężkowski, *Łądek Zdrój*, Wrocław 2008, s. 51; APKZ, Uzdrowisko Łądek, sygn. 120, Łądek-Zdrój (materiały informacyjne), 1957 r.

¹⁴ APKZ, Uzdrowisko Łądek, sygn. 59, Sprawozdanie z wyniku pracy Pionu Technicznego P.P.U. Łądek za 1959 r. O stanie zachowania uzdrowiska w Łądku-Zdroju również: APKZ, Uzdrowisko Łądek, sygn. 68, Sprawozdanie z podróży służbowej do Łądku-Zdroju i Długopola w okresie 3–9 VI 1959 r.

¹⁵ P. Jacobi, *Ogólne założenia akcji uporządkowania, modernizacji i rozbudowy uzdrowisk*, „Wiadomości Uzdrowiskowe”, 1957, 1, s. 32–36.

Wraz z uruchomieniem na dużą skalę lecznictwa sanatoryjnego rozpoczęto w sposób zorganizowany przekształcać sudeckie uzdrowiska¹⁶. Dostosowywano prywatne niegdyś obiekty, przeznaczone w większości dla pacjentów ambulatoryjnych, do nowych potrzeb. Zmiany zaczęto wprowadzać od 1948 r. Zlikwidowano wtedy domy zdrojowe (*Kurhaus*) i przebudowano je na sanatoria, podobnie postąpiono z pensjonatami i hotelami, które znalazły się pod zarządem państwowych uzdrowisk (np. dawny „Grand Hotel” w Szczawnie-Zdroju). Ze względu na zmianę charakteru zdrojowisk w znacznym stopniu zmieniło się również przeznaczenie infrastruktury usługowo-rozrywkowej. Na początku lat 50. XX w. w Cieplicach-Zdroju nie było żadnego czynnego hotelu¹⁷. Sklepy, oferujące dawniej luksusowe towary, nie mogły po 1945 r. kontynuować swojej działalności. Uspołecznienie handlu, gospodarka niedoborów odcisnęły swoje piętno również na uzdrowiskach. Przysanatoryjne restauracje, służące niegdyś rozwojowi kontaktów towarzyskich, stały się punktami żywienia – stołówkami, gdzie taśmowo, niczym w fabryce, wydawano posiłki. Kawiarnie działały w ograniczonym zakresie i były ściśle związane z gospodarką przedsiębiorstw uzdrowiskowych.

Głównym założeniem, zgodnym z nową wizją polityki zdrowotnej i socjalnej, było takie zagospodarowanie obiektów, by mogły one służyć jak największej liczbie osób. Oprócz zamieniania domów zdrojowych w sanatoria, instalowano ogrzewanie, by pensjonaty, które przed wojną często działały jedynie w półroczu letnim, mogły funkcjonować również zimą. Dostosowanie urządzeń do całorocznej eksploatacji dotyczyło zwłaszcza uzdrowisk w Czerniawie-Zdroju i Długopolu-Zdroju. Zwiększano zagęszczenie pacjentów poprzez wstawianie do pomieszczeń nadmiernej liczby łóżek. Zjawisko dotyczyło wszystkich miejscowości kuracyjnych. W 1984 r., po niemal 40 latach polskich rządów, następująco pisano w Polanicy-Zdroju o zaszłych zmianach: „Baza lecznicza była jednak niewystarczająca do potrzeb. Przed wojną było to bowiem uzdrowisko nowoczesne, ale przeznaczone dla małej grupy ludzi zamożnych. Udostępnienie go całemu społeczeństwu spowodowało, że ilość łóżek w sanatoriach oraz wyposażenie okazało się za małe.

---

¹⁶ Lecznictwo sanatoryjne było to tzw. lecznictwo zamknięte. Zakładano, że powinno być dominującym typem. Miało być skierowane do ciężiej chorych, zarówno dorosłych, jak i dzieci oraz młodzieży. W ramach lecznictwa zamkniętego kuracjusze otrzymywali opiekę lekarską, pielęgniarską, mieszkali w budynkach sanatoryjnych, a w zakładach przyrodoleczniczych pobierali odpowiednie zabiegi. Pobyt był zbliżony do leczenia szpitalnego. Drugą formą lecznictwa uzdrowiskowego było lecznictwo otwarte. Docelowo obejmujące lżej chorych lub zagrożonych chorobami społecznymi, cywilizacyjnymi. Składały się na nie przede wszystkim wczasy lecznicze.

¹⁷ Piotr Sroka, *Turystyka w polskich Sudetach w latach 1945–1956*, Wrocław 2013, s. 203.

[...] Dom zdrojowy przekształcony został w sanatorium kardiologiczne o 240 łózkach, 2 lata później [1948 r.] do podobnych celów adaptowano też 9 dużych pobliskich pensjonatów¹⁸.

Planowano jak najefektywniej wykorzystać przejęte obiekty i urządzenia, co w konsekwencji prowadziło do ich nadmiernej eksploatacji. Jednym z założeń, na którym opierało się powojenne lecznictwo, przewidywało wyraźne zwiększenie chłonności uzdrowisk. Infrastruktura nieprzystosowana do tak dużego obłożenia ulegała tym samym przyspieszonej dekapitalizacji. Z uwagi na deficyt środków nie wznoszono jednocześnie nowych obiektów. Celem przeprowadzanych remontów było zwiększenie liczby dostępnych łóżek. Tak było m.in. w Dusznikach-Zdroju, gdzie w ramach przebudowy „Sanatorium nr I” w latach 50. XX w. uzyskano 112 zamiast 76 miejsc noclegowych¹⁹. Podobnie było w Polanicy-Zdroju, w której remontowano sanatoria nr I, nr II, „Krynica” i „Szarotka”. Z drugiej strony, decydowano się na adaptacje na cele sanatoryjne innych obiektów. We wspomnianej Polanicy-Zdroju w dawnym domu dziecka uruchomiono sanatorium dziecięce (lata 50.), a w przebudowanych budynkach dyrekcji i biura usług – sanatorium gastrologiczne (lata 60.)²⁰.

Wpływ na stan infrastruktury uzdrowisk miała również niespójna wizja ich działalności leczniczej, na co składały się: brak zainteresowania kurortami klimatycznymi, zmiany profili leczniczych, w tym rezygnacja z wodolecznictwa, wspomniane przekształcanie zdrojowisk w ośrodki wypoczynkowe, niepełne zagospodarowywanie lub niewznawianie ich działalności kuracyjnej. Dla drugiej połowy lat 40. XX w. charakterystyczne było powolne „odwracanie się” Ministerstwa Zdrowia od uzdrowisk klimatycznych i niewykorzystanie ich potencjału. Należy zwrócić uwagę na fakt, że remonty przeprowadzane w latach 1945–1948 i tak w skromnym zakresie były wykonywane tylko w uzdrowiskach. Ośrodki klimatyczne nie zostały objęte zarządem państwowych uzdrowisk podległych Ministerstwu Zdrowia, w rezultacie przekształcały się w miejscowości wczasowe

¹⁸ Kazimierz Marcinek, Waław Prorok, *Duszniki-Zdrój, Polanica-Zdrój i okolice*, Warszawa 1984, s. 97.

¹⁹ AAN, Naczelną Dyrekcja „Polskie Uzdrowiska” (dalej: ND PU), sygn. 4/1, Protokół kontroli ZPU Duszniki-Zdrój przeprowadzonej w dniach 19 V–7 VI 1950 r.; sygn. 4/3, Protokół spisany z dokonanej kontroli działalności D.P.U. Duszniki-Zdrój przeprowadzonej w dniach 25–28 X 1951 r., 2–3 XI 1951 r.

²⁰ *Polanica-Zdrój*, „Problemy Uzdrowiskowe”, 1975, 4, cz. III, s. 46–47; AAN, CZU, sygn. 2/9, Część opisowa planu techniczno-ekonomicznego na rok 1954; sygn. 6/10, Protokół z kontroli planowej P.P. „Uzdrowisko Polanica” w Polanicy-Zdroju, w dniach 12–30 V 1961 r.

lub w przypadku kurortów dla chorych na płuca w wielkie zespoły sanatoriów przeciwgruźliczych. Niemożliwe było stosowanie tam aktów prawnych, których przepisy dotyczyły m.in. ochrony przestrzeni uzdrowisk. Problem stał się szczególnie widoczny po 1966 r., gdy uchwalono nową ustawę o uzdrowiskach, w której potwierdzono istniejący od lat 50. XX w. stan faktyczny, kiedy to przestano zaliczać stacje klimatyczne do uzdrowisk²¹.

Do „zsmarnowanych” ośrodków można zaliczyć przede wszystkim Jedlinię-Zdrój, z której wywieziono w 1953 r. urządzenia lecznicze, zamknięto łaźienki oraz pijalnię wód. Dawne zdrojowisko stało się ośrodkiem wczasów pracowniczych. Reaktywowano je dopiero w 1962 r. Kolejnymi przykładami są: Bolków-Zdrój, w którym ze względu na specyfikę wód planowano utworzyć uzdrowisko (pomyślu jednak nie zrealizowano), oraz przywołane już Opolno-Zdrój, które stało się kolonią górniczą. Widoczne było zainteresowanie większymi ośrodkami i jednocześnie marginalizacja mniejszych²². Rezygnowano z administrowania niektórymi uzdrowiskami, doprowadzając do ruiny ich bazę leczniczą, gdy tymczasem w pozostałych kurortach brakowało łóżek sanatoryjnych dla wciąż zwiększającej się liczby pacjentów.

Ciekawymi przykładami są Długopole-Zdrój i Czerniawa-Zdrój, których specyfika wynikała ze stopniowego wyodrębniania profili leczniczych. Pierwsze z wymienionych zdrojowisk ilustruje całkowity brak konsekwencji decydentów odpowiedzialnych za rozwój lecznictwa uzdrowiskowego. Z jednej strony próbowano dostosować obiekty do aktualnych potrzeb, wykonywano prace remontowe i projekty inwestycyjne²³, z drugiej zaś, przez radykalną zmianę profilu, doprowadzono do dewastacji urządzeń balneologicznych. Paradoksalnie w kolejnych latach dążono do powrotu wodolecznictwa i przeprowadzono kapitalny remont zakładu przyrodoleczniczego. W 1956 r. ośrodek ten został dostosowany do terapii osób po wirusowym zapaleniu wątroby, które nie musiały korzystać z kąpeli mineralnych i zabiegów borowinowych. Zakład przyrodoleczniczy zamknięto na dwa lata, pomimo że wcześniej trwały tam prace zabezpieczające. Planowano remont dachu

²¹ Andrzej Madeyski, *Technika uzdrowiskowa w latach 1945–1975*, „Problemy Uzdrawiskowe”, 1975, 4, cz. I, s. 116–117.

²² Lucyna Staszewska, *Na tropach dewastacji. Zsmarnowane uzdrowiska*, „Służba Zdrowia”, 1957, 3, s. 5; *O niektórych problemach polityki uzdrawiskowej. Przemówienie wstępne Naczelnego Dyrektora CZU E. Osóbki-Morawskiego wygłoszone na Zjeździe dyrektorów uzdrawisk 25.10.1956 r.*, „Wiadomości Uzdrawiskowe”, 1957, 1, s. 4–5.

²³ AAN, ND PU, sygn. 4/3, Protokół spisany z dokonanej kontroli doraźnej ZPU Długopole-Zdrój przeprowadzonej w dniu 21 IV 1951 r.

i przebudowę części pomieszczeń na leżalnię²⁴. We wnętrzach pozostawiono urządzenia zabiegowe, takie jak wanny, natryski, basen do masażu podwodnego, punkty zawijań borowinowych. Od 1958 r. prowadzono remont kapitalny dawnego *Badehaus*, z docelowym przeznaczeniem dla kuracjuszy lecznictwa otwartego. Zniszczenia dotyczyły przede wszystkim pokrywy i więźby dachowej, stropu, zewnętrznych tynków oraz instalacji wodnych i centralnego ogrzewania²⁵. Prace się przeciągały, stąd remont zakończył się ostatecznie dopiero w połowie lat 60. XX w.²⁶ Podobnie było z domem zdrojowym. W 1955 r. był nieczynny, uchodził zresztą za kompletnie zdewastowany, a jego dach się zawalił²⁷. Remont trwał latami. W 1960 r. następująco opisywano zaistniałą sytuację: „do remontu tego domu przystąpiono przed 5 laty i wykonano go w 3/4. Jednak przed dwoma laty przerwano ten remont i dotychczas dom nie ukończony stoi nieczynny”²⁸. W tym czasie pogarszał się jego stan techniczny. Budynek niszczał, mury wilgotniały. Jeszcze w 1965 r. prowadzono przebudowę. Ostatecznie zakończono ją dopiero w 1970 r.²⁹ Co istotne, planowano ją wykorzystać do całkowitej zmiany wyglądu zewnętrznego dawnego kurhausu, „aby – jak pisano – nie pozostawić elewacji ponemieckiej”³⁰. Przekształcono całą bryłę budynku, nadbudowano trzecią kondygnację, przykrywając ją pulpitowym dachem. W latach 50. XX w. przebudowano również dawną halę spacerową, określaną jako „deptak”, na dom kultury z tzw.

---

²⁴ AAN, CZU, sygn. 2/17, Protokół spisany z przebiegu narady roboczej odbytej w PP „Uzdrowisko Długopole” w dniu 7 VII 1955 r.; ND PU, sygn. 6/2, Koreferat dotyczący projektu wstępnego przebudowy części pomieszczeń przy Łazienkach Zdrojowych w Długopolu na leżalnię, Warszawa 19 VI 1953 r.

²⁵ AAN, CZU, sygn. 5/13, Koreferat o założeniach projektowych kapitalnego remontu Zakładu Przyrodoleczniczego w Długopolu-Zdroju, 19 III 1956 r.; Założenia kapitalnego remontu Zakładu Przyrodoleczniczego, 1956; APKZ, „Uzdrowisko Długopole” w Długopolu-Zdroju (dalej: Uzdrowisko Długopole), sygn. 8, Problematyka do analizy działalności PP „Uzdrowisko Długopole” za okres 1959–1961.

²⁶ AAN, CZU, sygn. 9/2, Notatka służbowa odnośnie przeprowadzonej kontroli w dniu 6 VIII 1965 r. Zakładu Przyrodoleczniczego w Długopolu-Zdroju oraz stanu budowy sanatorium „Dom Zdrojowy”; *Uzdrowiska dolnośląskie i ich okolice. Balneologia, historia, przyroda, sztuka*, red. Antoni Falkiewicz, Maria Starzevska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 129.

²⁷ AAN, CZU, sygn. 2/17, Protokół spisany z przebiegu narady roboczej odbytej w PP „Uzdrowisko Długopole” w dniu 7 VII 1955 r.

²⁸ AAN, CZU, sygn. 5/13, Protokół 82/60 z dnia 19 XI 1960 r.

²⁹ APKZ, Uzdrowisko Długopole, sygn. 14, Wykaz budynków i ich stan techniczny (1965 r.); *Willa Dąbrówka*, <http://uzdrowisko-ladek.pl/dlugopole-zdroj/obiekty/willa-dabrowka/> (dostęp: 14 II 2020).

³⁰ AAN, CZU, sygn. 10/2, Protokół z dnia 16 V 1961 r., projekt techniczno-roboczy domu zdrojowego.

kinoteatrem³¹. Działania te przyczyniły się do nieodwracalnych przekształceń w przestrzeni uzdrowiska.

Zmieniły się funkcje i wygląd zewnętrzny obiektów. W Czerniawie-Zdroju, z uwagi na przekształcenie uzdrowiska w dziecięce oraz na niesprecyzowane wskazania lecznicze, zrezygnowano z zabiegów balneologicznych. Miało to niebagatelny wpływ na stan nieruchomości i urządzeń, które przestały być eksploatowane. W 1950 r. zamknięto obiekty tworzące sanatorium „Pogranicze Górne”³². Sytuacja, podobnie jak w przypadku Długopola-Zdroju, uległa jednak później zmianie. Kapitałnemu remontowi poddano dom zdrojowy, w którym znajdowały się wszystkie urządzenia zabiegowe. Kiedy pod koniec lat 50. XX w. wyodrębnił profil leczniczy, przystąpiono do remontów urządzeń i budynków. Za najważniejszą można uznać przebudowę i adaptację dawnego hotelu „Bergschlösschen” na sanatorium dziecięce „Zameczek”³³.

Kluczowy wpływ na zmiany w przestrzeni kurortów miała centralnie sterowana gospodarka i ściśle z nią związane niedobory. Z jednej strony inwestowano przede wszystkim w przemysł ciężki, z drugiej – następowała prowincjonalizacja i degradacja Dolnego Śląska, którego kosztem odbudowywano resztę kraju³⁴. Przyczyn stopniowej dekapitalizacji ponemieckiego majątku należy szukać m.in. w braku części zamiennych. Istniały co prawda ograniczone możliwości sprowadzenia ich zza „żelaznej kurtyny”, ale czas oczekiwania na zagraniczne dostawy był bardzo wydłużony, co stawiało pod znakiem zapytania sens tego typu starań. „Są to problemy niemal nie do rozwiązania, bo kotłów wysokiego ciśnienia z naszych fabryk nie dostaniemy, a jeżeli przebrniemy nawet przez szczęśliwie problem dewiz, to termin dostaw zagranicznych wynosi przeciętnie 1,5 do 2 lat, a tu nie wiem czy tyle czasu pociągniemy” – relacjonowali w 1948 r. przedstawiciele Długopola-Zdroju³⁵.

³¹ AAN, CZU, sygn. 5/1, Założenia projektowe do robót kapitalnego remontu i przebudowa byłego deptaka (hali spacerowej) w uzdrowisku Długopole, 1953 r.

³² AAN, ND PU, sygn. 4/3, Protokół spisany z dokonanej kontroli planowej ZPU Czerniawa-Zdrój, dokonanej w dniach 8–15 V 1951 r.

³³ *Renesans Czerniawy*, „Służba Zdrowia”, 1962, 32, s. 2.

³⁴ Elżbieta Kaszuba, *Dzieje Śląska po 1945 roku*, [w:] *Historia Śląska*, red. Marek Czaplínski, Wrocław 2002, s. 500, 502.

³⁵ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: APWr.), Wrocławska Wojewódzka Rada Narodowa (dalej: WrWRN), sygn. 1139, Protokół z konferencji Dyrektorów i Lekarzy Uzdrowisk Dolnośląskich odbytej w Solicach-Zdroju, w dniach 3–4 X 1948 r.

Konsekwencją sterowanej gospodarki był permanentny niedobór środków finansowych. „Największe trudności napotymane przy realizacji zadań wyznaczonych planem polegały na [...] szczupłych kredytach na inwestycje i kapitalne remonty, powodujących dekapitalizację majątku” – stwierdzali przedstawiciele Przedsiębiorstwa Państwowego „Polskie Uzdrowiska” w 1950 r.³⁶ W zakresie kapitalnych remontów robiono zatem niewiele. W latach 1945–1953 wydatki na ten cel były minimalne. Do zobrazowania problemu braku pieniędzy, przy jednoczesnych olbrzymich potrzebach inwestycyjnych uzdrowisk, mogą posłużyć limity finansowe określone dla remontów kapitalnych. Na 1955 r. Centralny Zarząd Uzdrowisk (dalej: CZU) oszacował je na 17 mln zł, podczas gdy poszczególne dyrekcje na łączną sumę 36 mln zł³⁷. O skromnym finansowaniu świadczy również relacja ze Szczawna-Zdroju z 1957 r.: „Zaplanowana suma 2 milionów złotych jest w samej rzeczy tylko symboliczna, gdyż pozwala nam jedynie na zahamowanie dalszego niszczenia obiektów”³⁸. Część uzdrowisk w ogóle nie otrzymywała kredytów inwestycyjnych. Problem dotyczył m.in. Przerzeczyzna-Zdroju i Długopola-Zdroju w 1950 r., czy Łądko-Zdroju w 1951 r.³⁹ Zakres wykonywanych prac był niewielki. W połowie lat 50. XX w. przeprowadzano roboty malarskie, blacharskie, dekarskie, stolarskie, tynkarskie⁴⁰. Powierzchnowe ich wykonywanie nie przynosiło efektów. Przykładem może być Kudowa-Zdrój, gdzie w 1955 r. stwierdzono: „Budynek jak i wszystkie urządzenia techniczne na terenie uzdrowiska, znajdują

³⁶ AAN, ND PU, sygn. 5/23, Sprawozdanie opisowe z działalności PPPU za rok 1950.

³⁷ AAN, CZU, sygn. 2/1, Część opisowa do planu techniczno-ekonomicznego na 1955 r.

³⁸ AAN, CZU, sygn. 2/20, Protokół z narady roboczej nad planem techniczno-ekonomicznym na rok 1957, odbyty w dniu 21 III 1957 r. w obecności całego aktywu kierowniczego.

³⁹ AAN, ND PU, sygn. 4/4, Protokół spisany z dokonanej kontroli działalności DPU Łądek-Zdrój przeprowadzonej w dniach 16–20 X 1951 r.; sygn. 4/5, Protokół z kontroli działalności DPU Przerzeczyzna-Zdrój przeprowadzonej w czasie 4–7 VIII 1951 r.; sygn. 4/3, Protokół spisany z dokonanej kontroli doraźnej ZPU Długopole-Zdrój przeprowadzonej w dniu 21 IV 1951 r.

⁴⁰ AAN, CZU, sygn. 2/5, Plan prac z zakresu inwestycji, kapitalnych, bieżących i średnich remontów i konserwacji, 1954 r., Cieplice-Zdrój, Czerniawa-Zdrój; sygn. 2/6, Plan prac z zakresu inwestycji, kapitalnych, bieżących i średnich remontów i konserwacji, 1954 r. Duszniki-Zdrój; sygn. 2/7, Plan prac z zakresu inwestycji, kapitalnych, bieżących i średnich remontów i konserwacji, 1954 r., Kudowa-Zdrój; sygn. 2/9, Plan prac z zakresu inwestycji, kapitalnych, bieżących i średnich remontów i konserwacji, 1954 r., Polanica-Zdrój; sygn. 2/13, Założenia podstawowe do planu techniczno-ekonomicznego na rok 1955, plan pracy z zakresu inwestycji, kapitalnych, bieżących i średnich remontów oraz konserwacji na 1955 r., Czerniawa-Zdrój; sygn. 2/14, Plan prac z zakresu inwestycji, kapitalnych, bieżących i średnich remontów oraz konserwacji na 1955 r., Łądek-Zdrój; sygn. 2/15, Plan prac z zakresu inwestycji, kapitalnych, bieżących i średnich remontów oraz konserwacji na 1955 r., Kudowa-Zdrój, Uzasadnienie do założeń podstawowych projektu planu ekonomicznego inwestycji i remontów kapitalnych, średnich oraz bieżących na rok 1955.

się w dużym stopniu zużycia i tym samym zachodzi konieczność wymiany wielu elementów, co powoduje znaczne nakłady zarówno materiałowe jak i osobowe⁴¹. Zjawisko dotyczyło wszystkich sudeckich uzdrowisk. Również w mniejszych ośrodkach kwoty przekazywane przez warszawską centralę na prace modernizacyjne uznawano za niewystarczające, o czym świadczy ocena z Długopola-Zdroju: „Analizując limit na kapitalne remonty ustalony przez CZU [...] zebrani doszli do wniosku, że kwota ta jest zupełnie niska i nie odpowiada istotnym potrzebom przedsiębiorstwa⁴². Wykonywano tylko najpilniejsze prace, dzięki którym uzdrowisko mogło dalej funkcjonować, na przykład remont przeciekającego dachu łazienek, co miało uchronić budynek przed dalszym niszczeniem. Podobnie było w Czerniawie-Zdroju, gdzie starano się zapobiegać awariom. Pieniądzy na realizowanie planów kapitalnych, bieżących i średnich remontów już nie wystarczało.

Z gospodarką niedoborów wiąże się również sposób przeprowadzania remontów. Ich finansowanie nie było proste. Pieniądze uzyskiwano albo z odpisów amortyzacyjnych, albo z eksploatacji. Było to uzależnione od skali przewidywanych prac. Odpisy mogły być wykorzystywane jedynie na remonty kapitalne, ewentualne różnice pokrywała warszawska centrala z dotacji Ministerstwa Zdrowia (dalej: MZ). Środki z eksploatacji przeznaczano na remonty bieżące, średnie i konserwacje. Inwestycje były zaś finansowane z dotacji Skarbu Państwa. Pieniądzy nie było zwłaszcza na najszerszej zakrojone prace. Potrzeby przewyższały możliwości przedsiębiorstw⁴³. Uzdrowiska nie mogły samowolnie wykonywać poważniejszych prac remontowych. Niezbędne było sporządzenie tzw. protokołu konieczności wykonania remontu, kosztorysu, a także wskazanie, z jakich kredytów prace miały być finansowane⁴⁴. Droga formalna do uzyskania dotacji była zawiła. Inwestorem centralnym było MZ, głównym – Naczelna Dyrekcja Uzdrowisk,

---

⁴¹ AAN, CZU, sygn. 2/7, Sprawozdanie opisowe do planu na rok 1954.

⁴² AAN, CZU, sygn. 2/17, Protokół spisany z przebiegu narady roboczej odbytej w PP „Uzdrowisko Długopole” w dniu 7 VII 1955 r.

⁴³ Jan Leski, *Obrona uzdrowisk przed dekapitalizacją*, „Wiadomości Uzdrowiskowe”, 1958, 2, s. 48; AAN, Ministerstwo Zdrowia dopływ z Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego (dalej: MZ dopływ z PKPG), sygn. 42, Część opisowa do projektu planu przedsiębiorstw uzdrowiskowych na rok 1956; CZU, sygn. 2/12, Część opisowa do planu techniczno-ekonomicznego na rok 1954.

⁴⁴ APWr., WrWRN, sygn. 1139, Protokół z konferencji Dyrektorów i Lekarzy Uzdrowisk Dolnośląskich odbytej w Solicach-Zdroju, w dniach 3–4 X 1948 r. – Protokoły konieczności, kosztorysy, znajdują się w dokumentacji Urzędu Wojewódzkiego: Urząd Wojewódzki Wrocławski (dalej: UWWr.), sygn. XIII/67.

bezpośrednim – zarządy poszczególnych uzdrowisk⁴⁵. Niebagatelny wpływ na inwestycje miała planowa gospodarka. Koniecznością było opracowywanie planów perspektywicznych. Limity finansowe były odgórnie narzucane. Każdy potencjalny wydatek uzdrowiska musiał być odpowiednio uzasadniony. Plany często rozmiękały się z rzeczywistością. Tak było m.in. w Przerzeczynie-Zdroju, którego dyrektor informował: „szereg cen uległo zmianie i plan okazał się nierealnym i mógł by zaistnieć fakt niewykorzystania przyznanego limitu [...], co byłoby wielką szkodą dla działalności Uzdrowiska. Dlatego przedstawia się nowy plan”⁴⁶. Przykładem nierealizowania założeń może być budowa nowej rozlewni wód mineralnych w Polanicy-Zdroju w 1950 r. Ostatecznie, po zawirowaniach związanych z niedotrzymywaniem terminów, projektami technicznymi, lokalizacją, zmniejszeniem dotacji, inwestycję skreślono z planu w 1951 r. Argumentem była niemożność przyznania kredytów na kontynuację prac⁴⁷. Kolejne założenia, z połowy lat 50. XX w., obejmowały adaptację dawnej szlifierni szkła, ale tego również nie udało się zrealizować.

Remonty mogły być wykonywane systemem gospodarczym albo zleconym⁴⁸. Drugi sposób polegał na podpisaniu umowy i zleceniu prac przedsiębiorstwom zewnętrznym. W pierwszym przypadku zatrudniano własnych pracowników. Sprawdzał się on przy konserwacjach czy niewielkich renowacjach. Uzdrowiska mogły co prawda przeprowadzać poważne remonty przy pomocy własnych brygad budowlanych, było to jednak bardzo uciążliwe. Przykładowo w Polanicy-Zdroju oceniano: „Reperacje odbywają się we własnym zakresie, co oszczędza uzdrowisku dość dużo pieniędzy, lecz dalej w ten sposób trudno będzie ciągnąć”⁴⁹. Z uwagi na zbyt niskie kredyty i niemożność pokrycia kosztów remontów ze środków

---

⁴⁵ Inwestorem naczelnym mogło być również Państwowe Przedsiębiorstwo Uzdrowiskowe, głównym na przykład Dyrekcja Państwowego Uzdrowiska Cieplice, a bezpośrednim – sanatorium nr I. Zob. AAN, MZ dopływ z PKPG, sygn. 9, Plan inwestycyjno-wykonawczy, 1950 r.; sygn. 8, Plan inwestycyjny na rok 1950; ND PU, sygn. 6/3, Protokół konieczności, inwestycje 1953, Cieplice-Zdrój.

⁴⁶ AAN, ND PU, sygn. 6/6, Pismo Dyrektora Uzdrowiska M. Wyki do CZU Działu Technicznego – Inwestycje 15 VII 1953 r.

⁴⁷ APKZ, „Uzdrowisko Polanica” w Polanicy-Zdroju (dalej: Uzdrowisko Polanica), sygn.1/122, Pismo PP „Uzdrowisko Polanica” w Polanicy-Zdroju do Centralnego Biura Projektów Architektonicznych i Budowlanych, oddział we Wrocławiu, 14 XII 1949 r.; Pismo Naczelnej Dyrekcji do Zarządu Państwowego Uzdrowiska w Polanicy, 11 VI 1951 r.; AAN, ND PU, sygn. 4/5, Protokół z kontroli działalności DPU Polanica-Zdrój przeprowadzonej w czasie 6–20 VII 1951 r.

⁴⁸ Leski, *Obrona*, s. 49.

⁴⁹ APWr., WrWRN, sygn. 1139, Protokół z konferencji Dyrektorów i Lekarzy Uzdrowisk Dolnośląskich odbytej w Solicach-Zdroju, w dniach 3–4 X 1948 r.

własnych uzdrowisk prace się przeciągały, były rozkładane nawet na okres kilku lat, co znacznie wpływało na wzrost kosztów inwestycji⁵⁰. Tak było m.in. w Cieplicach-Zdroju. Remont sanatorium „Hoffmana” miał się zakończyć w 1949 r., lecz ostatecznie obiekt oddano do użytku w 1951 r.⁵¹ Podobne sytuacje miały miejsce w Kudowie-Zdroju, gdzie kredyt na prace przy dwóch pawilonach (I i II) uzyskano w 1952 r., a prace, nawet te zabezpieczające, nie rozpoczęły się jeszcze w połowie 1955 r., oraz w Czerniawie-Zdroju, gdzie stwierdzano lakonicznie: „Dom Zdrojowy po 3-letnim remoncie nie jest jeszcze właściwie kompletnie wykończony do pełnego użytkowania”⁵². Uzdrowiska borykały się z niedoborem wykwalifikowanych pracowników – zarówno robotników, jak i personelu działów technicznych. Trudności ze znalezieniem wykonawców mieli m.in. władarze Kudowy-Zdroju, którzy naświetlali problem następująco: „Państwowe i Spółdzielcze Przedsiębiorstwa nie przyjmowały z reguły naszych zleceń na roboty remontowo-budowlane. Byliśmy zmuszeni wobec podanych wyżej powodów i drogą przetargów zlecać wykonawstwo firmom prywatnym”⁵³.

Zatrudniani wykonawcy bywali niesolidni. Niezwykle często nie przygotowywano na czas projektów technicznych. Tak było w przypadku dusznickiej pijalni-hali spacerowej. Wśród przyczyn opóźnień wymieniano również problemy pogodowe, które uniemożliwiały planowe rozpoczęcie prac⁵⁴. Jakość robót pozostawiała wiele do życzenia. Przykładowo w Świeradowie-Zdroju rurociąg, którym miały płynąć wody lecznicze, nie mógł być eksploatowany z powodu niewłaściwego wykonania. Również w Cieplicach-Zdroju, po kapitalnym remoncie sanatorium, wymieniano szereg poważnych uchybień, takich jak: spróchniała podłoga ze szparami, brak bieżącej wody, niezabezpieczone przed mrozem przewody

⁵⁰ AAN, CZU, sygn. 2/12, Część opisowa do planu techniczno-ekonomicznego na rok 1954.

⁵¹ APWr., UWWr., sygn. XIII/35, Protokół spisany w dniu 28 II 1950 r.; AAN, ND PU, sygn. 4/3, Protokół spisany z przeprowadzonej kontroli DPU Cieplice-Zdrój w okresie 30 XI–9 XII 1951 r.

⁵² AAN, CZU, sygn. 2/13, Protokół z narady roboczej załogi PP Uzdrowisko Czerniawa-Zdrój odbytej w dniu 2 V 1955 r. w związku z planem rocznym Zakładu na 1955 r.; sygn. 5/14, Sprawozdanie z podróży służbowej do Kudowy i Długopola-Zdroju w dniach 6–10 V 1955 r.; APKZ, „Uzdrowisko Kudowa” w Kudowie-Zdroju (dalej: Uzdrowisko Kudowa), sygn. 5/459, Protokół z kontroli działalności ZPU Kudowa-Zdrój przeprowadzonej w dniach: 7–20 II 1950 r., 25–27 II 1950 r., 13–22 III 1950 r.

⁵³ APKZ, Uzdrowisko Kudowa, sygn. 5/369, 12 lat działalności Uzdrowiska PPU Kudowa.

⁵⁴ *Ibidem*; AAN, MZ dopływ z PKPG, sygn. 45, Analiza działalności gospodarczej uzdrowisk za I półrocze 1956 r.; CZU, sygn. 5/13, Sprawozdanie z delegacji służbowej do PPU Duszniki, Kudowy, Polanicy w czasie 19–23 X 1959 r.; Sprawozdanie z delegacji służbowej do PPU Duszniki, Kudowy i SPB Wrocław w dniach 9–11 II 1960 r.

wodociągowe czy brak łańcuszków przy toaletowych spłuczkiach, które zastąpiono sznurkami i drutami⁵⁵. Nie obyło się bez przywłaszczeń mienia. Z Łącka-Zdroju pisano: „W trakcie robót stwierdzono szereg kradzieży, jak klamek drzwiowych, tabliczek mosiężnych z wanien w zakładzie »Wojciech«, blachy pochodzącej z rozbiórki pokrycia dachowego domu kultury oraz kradzieży materiałów z rozbiórki w obiekcie »Stary Jerzy«⁵⁶.

W analizowanym okresie stopniowo następowała dekapitalizacja majątku należącego do państwowych uzdrowisk. Skutkiem wymienionych zjawisk, w szczególności braku pieniędzy na konserwacje, remonty czy też nowe inwestycje, było pogarszanie się stanu technicznego infrastruktury. Już u progu lat 50. XX w. nie był on zadowalający. W tym okresie dyrektorzy zgodnie twierdzili, że: „Urządzenia, które uzyskaliśmy, są niemal wyłącznie przestarzałe i prawie całkowicie zniszczone⁵⁷. Podkreślano zły stan techniczny kurortów. Obiekty w najbardziej znanych ośrodkach, takich jak Polanica-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Kudowa-Zdrój, potrzebowały pilnych napraw. W Świeradowie-Zdroju oceniano w 1948 r., że „wymaga natychmiastowego remontu [...] wieża, z której lada moment może spaść na głowę przechodnia cegła⁵⁸. Należy przy tym podkreślić, że krytyczne opinie nie wychodziły poza wąskie grono, dyrektorów, lekarzy i przedstawicieli warszawskiej centrali. W oficjalnych publikacjach zachwalano sudeckie uzdrowiska jako te, posiadające urządzenia pozwalające wykonywać szereg zabiegów leczniczych.

W latach 50. XX w. sytuacja nie uległa zmianie, jednak coraz częściej zwracano uwagę na zły stan techniczny infrastruktury oraz brak środków finansowych na przeprowadzenie niezbędnych prac. Z uwagi na wieloletnie zaniedbania kondycja budynków i urządzeń ulegała pogorszeniu. W połowie wspomnianej dekady oceniano, że w Świeradowie-Zdroju: „Budynki administrowane przez Dyрекcję Uzdrowiska są w stanie dość daleko posuniętego zniszczenia eksploatacyjnego i w większości nie są dostatecznie adaptowane do nowoczesnych wymogów

---

⁵⁵ AAN, CZU, sygn. 2/12, Część opisowa do planu techniczno-ekonomicznego na rok 1954; ND PU, sygn. 4/3, Protokół spisany z przeprowadzonej kontroli DPU Cieplice-Zdrój w okresie 30 XI–9 XII 1951 r.

⁵⁶ AAN, CZU, sygn. 5/14, Protokół z konferencji zorganizowanej w dniu 15 I 1957 r. w sprawie wykonawstwa kapitalnych remontów za rok 1956 w zakładach przyrodoleczniczych „Wojciech”, „Jerzy”, i domu kultury oraz zapewnienia wykonawstwa na rok 1957.

⁵⁷ APWr., WrWRN, sygn. 1139, Protokół z konferencji Dyrektorów i Lekarzy Uzdrowisk Dolnośląskich odbytej w Solicach-Zdroju w dniach 3–4 X 1948 r.

⁵⁸ *Ibidem*.

sanitarno-higienicznych i porządkowych dla uzdrowisk”⁵⁹. Szczególnych problemów przysparzała konserwacja instalacji hydraulicznych, pokryć dachowych oraz elementów drewnianych, m.in. w domu zdrojowym połączonym z halą spacerową⁶⁰. W Kudowie-Zdroju stan części obiektów oceniano jako tragiczny. Największe zastrzeżenia budziły przeciekające dachy, które doprowadzały do niszczenia wnętrz sanatoriów⁶¹. Podobnie było w Szczawnie-Zdroju, skąd pisano w 1957 r.: „Stan szeregu budynków jest katastrofalny, zagraża bezpieczeństwu kuracjuszy oraz grozi całkowitą dewastacją”⁶². Obiekcje dotyczyły również łazienek⁶³. W Dusznikach-Zdroju infrastruktura także wymagała pilnych nakładów⁶⁴. Przykładem braku jakichkolwiek działań i powolnej dewastacji mogą być budynki położone na tzw. Wzgórzu Giedymina (dawniej Wilhelmshöhe) w Szczawnie-Zdroju. Obiekty mieszczące niegdyś restaurację niszczały nieużytkowane od 1947 r. Kilka lat później relacjonowano w sprawozdaniu: „Badając obecny stan budynków stwierdzono duże zniszczenie – około 80%, a mianowicie: brak wszystkich drzwi i okien, podłogi w 60% powyrywane, dachy podziurawione – leje się do wewnątrz, piece porozwalane, sufity częściowo pozarywane, instalacja elektryczna pozrywana, skocznia narciarska zniszczona – drzewo częściowo przegniłe. Jedyne w stanie średnim jest sala tańca – budynek drewniany”⁶⁵. Uzdrowisko nie było zainteresowane prowadzeniem „lokalu rozrywkowego”, tłumacząc to jego oddaleniem od zdroju (2 km) oraz podejściem do lokalu, którego pokonywanie miało szkodzić kuracjom chorym na astmę⁶⁶. Ostatecznie budynki rozebrano. Ostała się jedynie ceglana wieża widokowa, która niezabezpieczona popadała w jeszcze większą ruinę⁶⁷. Podobny los spotkał zabudowania lecznicze położone nad rzeką Kwisą w Świeradowie-Zdroju. W latach 50. XX w., ze względu na stan techniczny, wyłączono

⁵⁹ AAN, CZU, sygn. 2/12, Część opisowa do planu techniczno-ekonomicznego na rok 1954.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ APKZ, Uzdrowisko Kudowa, sygn. 5/372, Sprawozdanie z działalności Dyrekcji Państwowego Uzdrowiska w Kudowie-Zdroju w okresie od 1 V–1 VII 1951 r.

⁶² AAN, CZU, sygn. 2/20, Protokół z narady roboczej odbytej w dniu 11 III 1957 r.

⁶³ AAN, ND PU, sygn. 4/2, Protokół kontroli ZPU Szczawno-Zdrój przeprowadzonej w dniach 10–31 VII 1950 r.

⁶⁴ AAN, ND PU, sygn. 4/1, Protokół kontroli ZPU Duszniki-Zdrój przeprowadzonej w dniach 19 V–7 VI 1950 r.

⁶⁵ AAN, ND PU, sygn. 4/7, Sprawozdanie z przeprowadzonych dochodzeń w sprawie odpowiedzialności za dewastację budynków znajdujących się na tzw. „Wzgórzu Giedymina” w Szczawnie-Zdroju (1952, 1953).

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ AAN, CZU, sygn. 3/10, Pismo PP „Uzdrowisko Szczawno” w Szczawnie-Zdroju do CZU, 16 XI 1953 r.; Pismo CZU do PP „Uzdrowisko Szczawno” w Szczawnie-Zdroju, 19 I 1954 r.

z eksploatacji tzw. Stary Dom Zdrojowy, który razem z pijalnią, halą spacerową tworzył Dolny Zdrój⁶⁸.

W latach 60. XX w. wieloletnie zaniedbania infrastruktury dawały się we znaki we wszystkich sudeckich uzdrowiskach i Łądek-Zdrój nie był w tym zakresie wyjątkiem. Tamtejsze budynki sanatoryjne „Stanisław”, „Barbara”, „Tadeusz” wymagały kapitalnych remontów, w przeciwnym razie groziło im zamknięcie i wyłączenie z eksploatacji⁶⁹. Szczególne niebezpieczeństwo stanowiły nieszczelne dachy i rynny, które przyczyniły się do niszczenia zarówno wewnątrz, jak i elewacji, doprowadzając do zawilgocenia murów i odpadania tynków. Problem dotyczył większości nieruchomości należących do uzdrowiska. Nie lepiej stan obiektów przedstawiał się w mniejszych uzdrowiskach, takich jak Czerniawa-Zdrój, Długopole-Zdrój czy Przerzeczyn-Zdrój. Naprawy wymagała większość elementów konstrukcyjnych budynków, które były zużyte. Przykładowo w Długopolu-Zdroju stan techniczny ścian, stropów, klatek schodowych i dachów w większości oceniano jako zły lub średni⁷⁰. W Przerzeczynie-Zdroju dodatkowym problemem był brak wody i konieczność noszenia jej dla kuracjuszy. Tamtejsze władze relacjonowały: „pawilon D zaopatrzone jest tylko w zimną wodę bieżącą, która obecnie na skutek mrozów nie dopływa do pawilonu (awaria) stwarzając anty-sanitarne warunki”⁷¹.

O stanie zachowania uzdrowisk sudeckich może świadczyć tzw. stopień zużycia majątku trwałego, który pod koniec lat 60. XX w. w większości ośrodków przekraczał 50%. Nadmierne wyeksploatowanie dotyczyło nie tylko nieruchomości, ale i urządzeń, takich jak kotły czy instalacje służące do wydobywania

---

⁶⁸ Świeradów-Zdrój. *Monografia historyczna miasta*, red. Andrzej Grzelak, Henryk Szoka, Jelenia Góra 1989, s. 140.

⁶⁹ AAN, CZU, sygn. 6/20, Protokół rewizji finansowo-księgowej przeprowadzonej w PPU Łądek-Zdrój, w czasie 17 II–5 III 1964 r.

⁷⁰ AAN, CZU, sygn. 6/12, Protokół przejęcia i opisu stanu istniejącego budynków i urządzeń technicznych w PPU Czerniawa-Zdrój, 12 VII 1963 r.; sygn. 6/22, Protokół z rewizji finansowo-księgowej przeprowadzonej w PP „Uzdrowisko Świeradów-Czerniawa” w Świeradowie-Zdroju przeprowadzonej w czasie 15–29 V 1965 r.; sygn. 6/11, Protokół z rewizji przeprowadzonej w PP „Uzdrowisko Przerzeczyn”, 22 II 1963 r.; sygn. 6/21, Protokół z rewizji finansowo-księgowej przeprowadzonej w PP „Uzdrowisko Przerzeczyn” w Przerzeczynie-Zdroju przeprowadzonej w czasie 17–24 III 1965 r.; APKZ, Uzdrowisko Długopole, sygn. 14, Wykaz budynków i ich stan techniczny (1965 r.); sygn. 8, problematyka do analizy działalności PP „Uzdrowisko Długopole” za okres 1959–1961.

⁷¹ AAN, CZU, sygn. 6/11, Protokół z rewizji przeprowadzonej w PP „Uzdrowisko Przerzeczyn”, 22 II 1963 r.; APKZ, „Uzdrowisko Przerzeczyn” w Przerzeczynie-Zdroju, sygn. 3, Protokół zebrania dn. 28 XII 1955 r. w Przerzeczynie-Zdroju – lecznictwo.

i wykorzystywania środków leczniczych⁷². W niektórych miejscowościach nadal używano poniemieckich maszyn. Tak było na przykład w Długopolu-Zdroju, gdzie wszystkie kotły parowe pochodziły sprzed wojny, a specjalna winda do przewożenia potraw z kuchni działała od 1900 r.⁷³ Z braku pieniędzy oraz części zamienianych urządzenia zabiegowe nie mogły być właściwie eksploatowane. Niedoinwestowanie dotyczyło również rozlewni wód mineralnych. Do lat 60. XX w. korzystano z poniemieckich rozwiązań⁷⁴. Były to urządzenia stare, wyeksploatowane i tym samym wymagające remontów. Dotyczyło to w szczególności agregatów rozlewniczych używanych w produkcji wód leczniczych. W uzdrowiskach w Kudowie-Zdroju, Polanicy-Zdroju i Szczawnie-Zdroju oceniano je jako wysłużone i wymagające inwestycji. Lepiej wyglądał park maszynowy stosowany w produkcji wód stołowych, gdyż tylko Cieplice-Zdrój wyposażone były w stare agregaty. W pozostałych przypadkach używano maszyn kupionych po wojnie lub krajowej produkcji, które jednak charakteryzowały się niską wydajnością i nieautomatyzowaniem⁷⁵.

Z powodu braku sprawnych urządzeń zabiegowych uzdrowiska nie mogły wykorzystywać swojego potencjału leczniczego, czemu towarzyszyła powolna degradacja sudeckich zdrojowisk. Skala zjawiska była znaczna. Na przykład w Świeradowie-Zdroju w 1948 r. na 41 aparatów do inhalacji radonowych aż 29 było nieczynnych. W Szczawnie-Zdroju na 53 urządzenia do wziewań indywidualnych 30 pozostawało w 1950 r. nieużytkowanych. Podobne przykłady niewykorzystania sprzętu zabiegowego można znaleźć m.in. w Łądku-Zdroju, Kudowie-Zdroju i Dusznikach-Zdroju⁷⁶. Przeprowadzane remonty miały symboliczny wymiar, do czego przyczyniły się wymienione wcześniej problemy. Widoczne jest, że mimo szczupłych środków w latach 40. XX w. uzdrowiska funkcjonowały dzięki dobrze zachowanym przedwojennym zasobom. Ich działalność prowadzona była swoistą „siłą rozpędu”. W następnym okresie sytuacja uległa jednak wyraźnemu pogorszeniu.

---

⁷² Józef Kobyliński, *Gospodarka remontowa Państwowych Przedsiębiorstw Uzdrowiskowych w okresie bieżącej pięcioletki (1966–1970)*, „Problemy Uzdrowiskowe”, 1969, 3, s. 120.

⁷³ APKZ, Uzdrowisko Długopole, sygn. 13, Karta inwentaryzacyjna maszyn, 1960–1961.

⁷⁴ AAN, CZU, sygn. 7/2, Zbiorcza analiza techniczno-ekonomiczna za rok 1963.

⁷⁵ *Ibidem*, Zbiorcza analiza techniczno-ekonomiczna za rok 1961 produkcja przemysłowa.

⁷⁶ APKZ, Uzdrowisko Kudowa, sygn. 5/459, Protokół z kontroli działalności ZPU Kudowa-Zdrój, przeprowadzonej w dniach 7–20 II 1950 r., 25–27 II 1950 r., 13–22 III 1950 r.; AAN, ND PU, sygn. 4/1, Protokół kontroli ZPU Duszniki-Zdrój przeprowadzonej w dniach 19 V–7 VI 1950 r.; sygn. 4/3, Protokół spisany z dokonanej kontroli działalności DPU Duszniki-Zdrój przeprowadzonej w dniach 25–28 X 1951 r., 2–3 XI 1951 r.

W latach 1945–1948 nie przeprowadzano poważniejszych modernizacji, remontów, nie wspominając o budowie nowych nieruchomości. Zadowolano się bieżącymi pracami i uzupełnianiem wyposażenia. Aktywność administracji polegała raczej na zabezpieczaniu majątku i usuwaniu skutków szabru niż inwestowaniu. Z ważniejszych prac przeprowadzonych w tym okresie należy wymienić roboty w Szczawnie-Zdroju, gdzie uruchomiono m.in. dom zdrojowy, który ucierpiał po powojennym rozgrabieniu⁷⁷. Rozpoczęto prace przy hali spacerowej w Dusznikach-Zdroju, która została uszkodzona w 1945 r. w wyniku eksplozji materiałów wybuchowych. Odnawiano sanatoria i pijalnię wód w Polanicy-Zdroju. W Świeradowie-Zdroju przebudowano pawilon kąpeli radoczynnych, wyremontowano sanatorium „Goplana” (dawne Leopoldsbad) oraz wieżę zegarową Kurhausu. W związku ze stanem przejętych nieruchomości zamierzano wykonać kapitalne remonty w Długopolu-Zdroju i Łądku-Zdroju⁷⁸.

Od drugiej połowy lat 50. XX w. na forum publicznym zaczęto dostrzegać problem związany z brakiem modernizacji uzdrowisk i powiększającą się dekapitalizacją. W prasie pojawiała się ostra krytyka sytuacji panującej w kurortach, ich katastrofalnego stanu zachowania, braku inwestycji. W burzliwym 1956 r. oceniano: „u nas zaś wskutek nieudolnej gospodarki nawet wspaniale wyposażone miejscowości uzdrowskie na Ziemiach Zachodnich ulegają dewastacji i ograniczyły swe możliwości usługowe”⁷⁹. Od „odwilży” branżowa prasa bez skrupułów zaczęła wypunktowywać zaniedbania w sudeckich uzdrowiskach. „Osiągnięcia nie powinny jednak przesłaniać wielu braków, które trzeba w ciągu najbliższych lat wyrównać. Do nich należy przede wszystkim zbyt mała troska o należytą konserwację urządzeń balneotechnicznych, a zwłaszcza o zabezpieczenie bezcennych skarbów, jakimi są nasze zdroje, które powinny służyć również następnym

---

⁷⁷ APKZ, Uzdrowisko Polanica, sygn. 1/17, Protokół nr 11 z Konferencji Dyrektorów Uzdrowisk i Lekarzy Uzdrowskich, która odbyła się w Łądku-Zdroju w dniach 7–9 II 1948 r.

⁷⁸ *Duszniki-Zdrój*, „Problemy Uzdrowskie”, 1975, 4, cz. II, s. 69; *Polanica-Zdrój*, „Problemy Uzdrowskie”, 1975, 4, cz. III, s. 46; APWr., UWWr, sygn. XVI/123, Referat sprawozdawczy Zarządu Państwowych Uzdrowsk Dolnośląskich (dalej: ZPUD), wygłoszony na posiedzeniu Zarządu Związku Uzdrowsk Polskich w Krakowie w dniu 19 I 1946 r.; Sprawozdanie z działalności ZPUD za miesiąc styczeń 1946 r.; sygn. XIII/67, Notatka do ZPU w Dusznikach-Zdroju, VIII 1948 r.; Pismo Zarządu Państwowego Uzdrowska w Dusznikach-Zdroju do Wojewody Z. Kulczyckiego, 3 VIII 1948 r.; APKZ, Uzdrowisko Polanica, sygn. 1/17, Protokół nr 11 z Konferencji Dyrektorów Uzdrowsk i Lekarzy Uzdrowskich, która odbyła się w Łądku-Zdroju w dniach 7–9 II 1948 r.; *Świeradów-Zdrój. Monografia*, s. 145.

⁷⁹ *Odrodzenie uzdrowsk*, „Służba Zdrowia”, 1956, 50, s. 2.

pokoleniom” – pisano w 1956 r. na łamach branżowej „Służby Zdrowia”⁸⁰. Przez osiągnięcia rozumiano przede wszystkim wzrost liczby pacjentów leczonych w uzdrowiskach. Paradoksalnie zapominano o tym, że jednocześnie stanowił on jedną z przyczyn stopniowej dewastacji. Nadmierna eksploatacja urządzeń – nie tylko leczniczych, ale także przeznaczonych do produkcji wód – powiązana z brakiem bieżącej konserwacji złożyła się na dekapitalizację majątku. Na odważną krytykę sytuacji panującej w Szczawnie-Zdroju oraz w pozostałych sudeckich uzdrowiskach zdecydowali się pracownicy tamtejszego źródła podczas narady kierownictwa Centralnego Zarządu Uzdrowisk w 1957 r. W wypowiedzi tej warto zwrócić uwagę na dwa aspekty: inwestowania w uzdrowiska położone w centralnej Polsce i poczucia tymczasowości, rozgoryczenia obecnym położeniem: „12-letnia eksploatacja naszych budynków, bez dokonywania poważniejszych remontów, w wyniku corocznego ograniczenia nam nakładów – to prawie równoznaczne z dewastacją tych budynków. Dotychczasowe remonty ograniczały się do tzw. ‘łatania dziur’, stąd stan techniczny Uzdrowiska z roku na rok jest gorszy [...]. Obecni stwierdzili również, że uzdrowiska centralne (Krynica, Ciechocinek i inne) od czasów przedwojennych notować mogą dużą poprawę swego stanu »in plus«, natomiast nasze uzdrowisko, cieszące się przed wojną, pod administracją niemiecką – sławą światową, obecnie spadło do rzędu trzeciorzędnych uzdrowisk w skali krajowej”. Dodatkowo, przewodniczący miejscowej rady dość barwnie określił sytuację uzdrowiska jako „zawiśnięcie nad przepaścią”. Podkreślano aspekt polityczny, związany z marginalizacją i symbolicznym odwróceniem się władz centralnych od tzw. Ziemi Odzyskanych: „Uzdrowiska Ziemi Zachodnich traktowane są niesłusznie po macoszemu, podczas gdy z punktu widzenia politycznego należałyby się im szczególna opieka”⁸¹.

Dopiero w latach 60. XX w. zaczęto opracowywać plany i założenia dotyczące uporządkowania i rozwoju uzdrowisk sudeckich. Polegały one przede wszystkim na modernizacji urządzeń i rewindykacji nieruchomości. Zmiany miały dotyczyć również zwiększenia bazy łóżkowej. Co istotne, nie zamierzano budować nowych obiektów⁸². Po raz kolejny wypominano błędy, zaniedbania, niewykorzystanie

⁸⁰ *Blaski i cienie lecznictwa uzdrowiskowego*, „Służba Zdrowia”, 1956, 24, s. 1.

⁸¹ AAN, CZU, sygn. 2/20, Protokół z narady roboczej nad planem techniczno-ekonomicznym na rok 1957 odbytej w dniu 21 marca w obecności całego aktywu kierowniczego.

⁸² AAN, Urząd Rady Ministrów, sygn. 2.2/44, Założenia programowe gospodarki uzdrowiskowej na lata 1959–1960 na terenie Ziemi Zachodnich; Założenia programowe dotyczące uporządkowania i rozwoju uzdrowisk Ziemi Zachodnich w latach 1959–1975; APKZ, Prezydium RN Osiedla

potencjału uzdrowisk. Jednak nie podjęto realnych, zakrojonych na dużą skalę działań, które miałyby na celu poprawę sytuacji.

SUMMARY

In 1945, Polish authorities took over numerous well-developed German health resorts and similar entities in Lower Silesia – and failed to utilize their full potential. During the analyzed period, the infrastructure of the aforementioned resorts was significantly decapitalized in consequence of overuse and lack of proper investments. Some of the facilities were adapted to new functions (leisure or residential), while several others continued to be used in health resort services, albeit the services themselves had been adjusted to new socio-political conditions. The new management strived to increase the number of patients at the expense of comfort offered, and closed down smaller resorts in favor of the biggest resort complexes. The postwar chaos, as well as lack of proper care for nationalized property and of long-term health resort system policy led to negative changes regarding the state of buildings and fittings of the resorts. Conflicts concerning jurisdiction between management bodies of the resorts and local administration created favorable conditions for such neglect; even more evident was the negative impact of centrally planned economy and permanent financial deficits, which included funds for indispensable investments. The described situation was changed by the enactment of new law on health resorts and health resort services in 1966, which was not a subject of analysis in the present article.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

Archiwum Akt Nowych

Centralny Zarząd Uzdrowisk, sygn. 2/1, 2/5–2/8, 2/9, 2/12–2/14, 2/15, 2/17, 2/20, 3/10, 5/1, 5/13, 5/14, 6/10, 6/11, 6/12, 6/20–6/22, 7/2, 9/2, 10/2,
Ministerstwo Zdrowia dopływ z Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego, sygn. 8, 9, 42, 45,
Naczelna Dyrekcja „Polskie Uzdrowiska”, sygn. 4/1–4/5, 4/7, 5/23, 6/2–6/3, 6/6,
Urząd Rady Ministrów, sygn. 2.2/44.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Kamieńcu Żąbkowickim

„Uzdrowisko Łądek” w Łądku-Zdroju, sygn. 59, 68, 94, 120,
„Uzdrowisko Polanica” w Polanicy-Zdroju: sygn. 1/17, 1/122,
„Uzdrowisko Długopole” w Długopolu-Zdroju, sygn. 8, 13, 14,
„Uzdrowisko Kudowa” w Kudowie-Zdroju, sygn. 5/152, 5/372, 5/369, 5/459,
„Uzdrowisko Przerzeczyn” w Przerzeczynie-Zdroju, sygn. 3,
Prezydium RN Osiedla w Jedlinie-Zdroju, sygn. 27.

---

w Jedlinie-Zdroju, sygn. 27, Plan 5-letni P.P. „Uzdrowisko Szczawno” w Szczawnie-Zdroju na lata 1961–1965, Wyciąg z programu rozwoju gospodarczego Dolnego Śląska opracowanego przez Komitet Wojewódzki PZPR we Wrocławiu, 7 II 1959 r.; Uzdrowisko Kudowa, sygn. 5/152, Plan działalności na lata 1961–1965.

- Archiwum Państwowe we Wrocławiu
Wrocławska Wojewódzka Rada Narodowa, sygn. 1137,
Urząd Wojewódzki Wrocławski, sygn. XIII/35, XIII/67, XVI/123.
„Problemy Uzdrawiskowe” 1969, 1975.
„Służba Zdrowia” 1955, 1956, 1962.
„Wiadomości Uzdrawiskowe”, 1957, 1958.
Bäder-Almanach: Mittheilungen der Bäder, Luftkurorte und Heilanstalten in Deutschland, Oesterreich, der Schweiz und den angrenzenden Gebieten für Aerzte und Heilbedürftige, Berlin 1933.
Balińska Grażyna, *Uzdrawiska dolnośląskie. Problemy rozwoju i ochrony wartości kulturowych do II wojny światowej*, Wrocław 1991.
Ciężkowski Wojciech, *Lądek Zdrój*, Wrocław 2008.
Kaszuba Elżbieta, *Dzieje Śląska po 1945 roku*, [w:] *Historia Śląska*, red. Marek Czaplinski, Wrocław 2002.
Koźmiński Andrzej, *Duszniki-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Polanica-Zdrój, Zieleniec i okolice*, Warszawa 1973.
Marcinek Kazimierz, Prorok Waclaw, *Duszniki-Zdrój, Polanica-Zdrój i okolice*, Warszawa 1984.
Mazurski Krzysztof R., *Rozwój i przemiany funkcji turystyczno-rekreacyjnych i uzdrawiskowych Dolnego Śląska po 1945 r.*, [w:] *Przemiany ludnościowo-osadnicze i społeczno-gospodarcze na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*, red. Jan Łoboda, Wrocław 1994 (Acta Universitatis Wratislaviensis, No 1591, Studia Geograficzne 61), s. 197–211.
Sroka Piotr, *Turystyka w polskich Sudetach w latach 1945–1956*, Wrocław 2013.
Świeradów-Zdrój. Monografia historyczna miasta, red. Andrzej Grzelak, Henryk Szoka, Jelenia Góra 1989.
Uzdrawiska dolnośląskie i ich okolice. Balneologia, historia, przyroda, sztuka, red. Antoni Falkiewicz, Maria Starzewska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.
Uzdrawiska polskie. Informator, Warszawa 1973.

O AUTORCE

dr Kinga Woźniakowska (Janusiak) – dysertację pt. *Uzdrawiska w polskich Sudetach i Przedgórzu Sudeckim w latach 1945–1966 (organizacja, infrastruktura, działalność lecznicza)* obroniła w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego w 2016 r. Jest autorką artykułów dotyczących uzdrawisk dolnośląskich oraz ochrony dóbr kultury materialnej. Pracuje w Państwowej Inspekcji Sanitarnej. Adres e-mail: kinga.janusiak@wp.pl